

PAPER DETAILS

TITLE: LAPSEKI'NIN UMURBEY BELDESINDE OSMANLI DEVRI YAPILARI

AUTHORS: Ali Osman Uysal

PAGES: 127-151

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152458>

LAPSEKİ'NİN UMURBEY BELDESİNDE OSMANLI DEVRİ YAPILARI

A.Osman UYSAL*

Özet

Çanakkale ile Lapseki arasında yer alan Umurbey, antik Perkote'nin üzerinde gelişmiştir. 14. yüzyılda Karasi Beyliği tarafından fethedildiği düşünülen yöre Orhan Gazi tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı devrinde Çatal Bergos/ Burgas / Bergaz gibi isimlerle anılan yerleşimde I. Murad devrinden itibaren yapılar inşa edilmiştir. Bunlar arasında Hüdâvendigâr Câmii, bir kilise kalıntısı üzerine ahşap tavanlı olarak yapılmıştı. Câmi yıktırılarak yerine 1990-1996'da merkezi kubbeli büyük bir cami yapılmıştır. Kadı mescidi ortadan kalkmıştır. Umurbey'de tespit edilen iki hamamdan birisinin sadece duvar parçaları mevcuttur. Diğer hamam metrûk olup, tarihlendirilmesi tartışmalıdır. Kasabada bulduğumuz altı çeşmeden üçünün sadece kitabeleri kalmıştır. Bunlar Hızır Reis Çeşmesi (M.1453), Mehmed bin Hacı İbrahim Çeşmesi (M.1658-59) ve Hacı Süleyman Çeşmesi (M.1718-1719)'dir. Rukiye Hatun Çeşmesi (M.1767-68) sivri kemer biçiminde nişe sahip, kitabeli bir eserdir. 17. veya 18. yüzyıla ait olmaları muhtemel Kadı Çeşmesi ve Kavga Çeşmesi'nin kitabeleri yoktur.

Anahtar Kelimeler: Umurbey, Lapseki, Osmanlı devri yapıları, câmi, çeşme, hamam.

Abstract

Ottoman Period Structures in Umurbey Town Of Lapseki

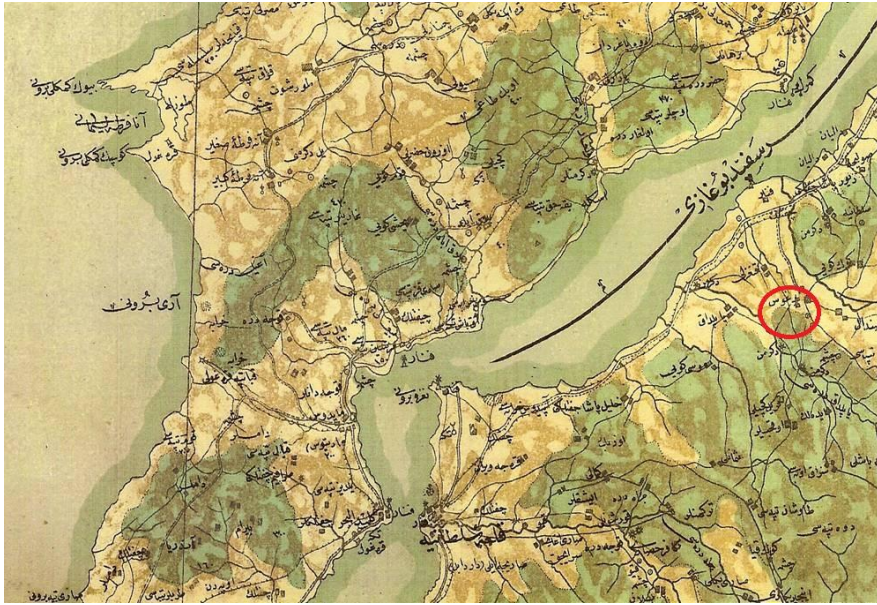
The small town of Umurbey is located between the city of Çanakkale and the town of Lapseki, established on the remains of the ancient city of Percote. It is argued that this region was conquered in the fourteenth century by the Karasi Emirate and then annexed to the Ottoman lands by Orhan Gâzi. The town is known under the names such as Çatal Bergos, Burgas, Bergaz, and Bergos in Ottoman times. At Umurbey, the Ottoman structures began to be built in the reign of the Ottoman Sultan Murad I. Among these structures, Hüdâvendigâr Mosque with wooden roof was built over the ruins of a Byzantine church. This structure was replaced by a new one with a central

* Prof.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale-TÜRKİYE. Kıymetli İlhami Bilgin'in aziz hatırasına ithaf ettiğimiz bu çalışma Çanakkale ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle 2010 yılında yaptığımız yüzey araştırması bulgularına dayanmaktadır. Yüzey araştırması sırasında bize yardımcı olan Mustafa Uzun beye çok teşekkür ediyorum.

dome in 1990-1996, the same place. The Kadı Mescid, which was another Ottoman structure, completely disappeared at present. One of the two baths has been identified at Umurbey through its walls. It is problematic to date the other bath as it is in ruins. Only three of the six fountains identified at Umurbey are known to us only from their inscriptions, namely Hızır Reis fountain (A.D.1453), Mehmed bin Hacı İbrahim fountain (A.D.1658-59), and Hacı Süleyman fountain (A.D.1718- 1719). The Rukiye Hatun fountain (A.D.1767-68) has a pointed arch-shaped niches and inscription on the façade. The remaining Kadı fountain and Kavga fountain, which probably date to the 17th or 18th century, lack their inscriptions.

Key words: Umurbey, Lapseki, Ottoman buildings, mosque, fountain, bath.

Bugün Çanakkale ilinin Lapseki ilçesine bağlı bir belde konumundaki Umurbey; Çanakkale-Lapseki karayolunun 20.kilometresinde, yolun 3,5 km güneydoğusunda ve vadiden boğaza doğru akan Bergaz çayının yaklaşık olarak 1,5 km güneyindeki bir tepenin kuzeybatı yamacında yer almaktadır. (Şek.1)

Şek.1- 1913-14 tarihli haritada Bergos (Umurbey)'un konumu

Umurbey'in yerleştiği alanın geçmişi M.Ö. 6-5. yüzyıllara kadar indirilmekte ve bu civardaki Antik Perkote¹, Umurbey'in gerisinde tepenin üzerindeki Tabaklar

¹ Texier'ye göre; "...Homeros'un birçok defa sözünü ettiği Percote, Practius nehri üzerinde Parium'dan üçyüz stade mesafedeydi. Denize yakın bulunan şehir, zannedildiğine göre Roma imparatorluğunun son günlerine kadar kalmıştı. Eski Percote şehri, Bergan kalesi adındaki yeni

Mahallesi'ne yerleştirilmektedir.² Tabaklar Mahallesi'ndeki yüzey araştırmalarında karşılaşılan arkeolojik bulgular, buradaki iskanın Bizans ve Osmanlı devirlerine kadar devam ettiğine dair ip uçları vermektedir. Roma döneminde Hellespontus bölgesi olarak adlandırılan³ ve boğazın Anadolu yakasını kapsayan Troas yöresi, Bizans döneminde önce Opsikion theması (M.S. 7.yy.ilk çeyreği) arkasından Abydos theması içinde kalmıştır.⁴ Dolayısıyla Perkote de sözü edilen themalar içindeki yerleşimlerden birisi olarak varlığını sürdürmüş olmalıdır. Umurbey'deki Hüdavendigar Camii'nin bir kiliseden dönüştürüldüğü dikkate alınacak olursa; Bizans devri yerleşiminin, Tabaklar mahallesinden şimdiki Umurbey'in merkezine doğru gelişmiş olduğu ileri sürülebilir. Bugün için kasabanın sokaklarında göze çarpan yassı ve yuvarlak Bizans sütun parçalarının yanı sıra Osmanlı devrinden bazı yapı ve harabelerdeki devşirme malzemeler de bu ihtimali güçlendirmektedir.⁵

Çanakkale boğazının Anadolu kıyılarındaki diğer yerleşimlerle birlikte Perkote (Umurbey) 'nin de, 14. yüzyılın başlarında Karasi beyliği tarafından fethedildiği kabul edilebilir.⁶ Âşıkpaşazâde'ye göre Karasi vilâyeti H.735 / M.1334-35 tarihinde Orhan Gâzi tarafından ele geçirilerek oğlu Süleyman Paşa'ya tımar olarak verilmiştir.⁷ Bu ilhâkın M.1345 yılı civarında gerçekleştiği yolunda görüşler bulunmaktadır.⁸ Cumhuriyet devrinden önce "Bergos / Bergaz / Burgaz" adıyla tanınan kasabanın adı 16. yüzyıl muhasebe defterlerinde "Çatal Bergos" olarak geçmektedir. Bu yüzyılın ilk yarısına ait H.937/ M.1530 tarihli muhasebe defterine göre Anadolu Eyâleti'nin Biga Sancağı'na bağlı kazalardan birisi olan Çatal Bergos; Orta Camii, Debbağan, Ahi Bâyezid, Taş Ali ve Umur Beğ isimlerini taşıyan beş mahalleden oluşuyordu.⁹

Türk şehriyle belirlenir." Ch. Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C.I, Çev.: Ali Suat, Haz.: K.Y. Koprman – M. Yıldız, Ankara.2002, s.303.

² Bkz.; N. Arslan, "2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (26-30 Mayıs 2008, Ankara), C.1, Ankara.2009, s.335; C. Tuna, *Lapseki (Lampsakos, Pityussa)*, tarihsiz, s.236.

³ A.Ç. Türker, "Bizans Döneminde Orta Boğaz Bölgesi ve Madytos", *Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi*, Ed.: İ.G. Yumuşak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul.2006, s.614.

⁴ A.Ç.Türker, a.g.m., s.614; R. Körpe, "Troas Bölgesi'nin Eski Çağ Tarihi", *Çanakkale Tarihi*, C.I, Ed.: M. Demir, Değişim Yayınları, İstanbul.2008, s.346.

⁵ Buradaki Bizans devri taş buluntuları üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Bkz.; A.Ç. Türker, "Hellespontus'taki Praktius-Bergaz Vadisi'nden Bizans Taş Eserleri", *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim (Dr. Mine Kadiroğlu'na Armağan)*, Ankara.2011, s.553-576.

⁶ Bölgenin Türkler tarafından fethi konusunda bkz.; Z.Günel Öden, "Karasioğulları Beyliği", *Türkler*, C.6, Ed.: H.C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002, s.782.

⁷ Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Çiftçioğlu Nihal Atsız, İstanbul. 1947,s.121-122.

⁸ Bkz.; Z. Günel Öden, a.g.m., s.784.

⁹ *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.1995, s.244.

Celâfî eşkiyası üzerine H.1069/M.1659 yılı bahar aylarında başlatılan bir sefere iştirak ederek, aynı yıl içinde Çanakkale taraflarına gelen Evliya Çelebi'ye göre; "Purgaz kasabası, boğazdan bir top menzili uzakta bir dağın eteğinde, bağlı ve bahçeli, yedi yüz kiremit örtülü Müslim ve Rûm re'ayalı, cümle evleri denize nâzır, ma'mûr bir yerleşimdir."¹⁰

Evliya Çelebi'nin kaydına nazaran, giderek *Burgaz (Burgas)* ya da *Bergos* adıyla anılmaya başlandığı anlaşılan kasaba, Biga Sancağı'nın bir yerleşimi olarak; Ondokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı idarî sisteminde meydana gelen değişikliklere paralel biçimde, önce Hüdâvendigâr Eyâleti, 1868'den itibaren Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti, sonra Karasi Vilâyeti içinde görünmektedir. Yirminci yüzyıl başlarında ise Kal'a-i Sultâniye Vilâyeti'nin Biga Sancağı'na bağlı bir kasaba olan Bergos (Burgas)¹¹; 1917 yılına ait bir kayda göre Çardak'tan Çanakkale'ye ulaşan karayolunun üzerinde bulunuyordu.¹² Kasaba, cumhuriyet döneminde idarî bakımdan Çanakkale ilinin Lapseki ilçesi içinde yer almıştır. Yerleşimin adı cumhuriyet devrinde Umurbey olarak değiştirilmiştir. Bu ismin, kasabanın Umur Bey Mahallesi'nden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Fakat, burada asıl sorgulanması gereken husus, söz konusu mahalle isminin kaynağıdır. Beylik ve Erken Osmanlı devirlerinde, bu mahalleye ismi verilebilecek iki şahsiyet biliyoruz. Bunlardan birisi II. Murad devri devlet adamlarından Gâzi Umur Bey olup; kendisinin Bursa'da ve Biga'da hayratı vardır.¹³ Diğeri ise Türk denizciliğinin efsanevî kahramanlarından Aydınoglu Umur Bey'dir. Ege denizinde çok başarılı korsanlık faaliyetlerinde bulunan Aydınoglu Umur Bey, birçok kez Çanakkale boğazı çevresi ve Trakya kıyılarını da vurmuş ve 1348'de İzmir'de şehit düşmüştür.¹⁴ Gazâlarıyla hem Türk denizcileri arasında, hem de Anadolu kıyılarında yaşayan halk arasında unutulmaz izler bırakan bu Umur Bey'in adının, kıyıya yakın bir yerleşim olan Çatal Bergos'un bir mahallesinde yaşatılmış olması muhtemeldir.

Umurbey'de Osmanlı devrine ait mimarlık eserlerinden bazıları ortadan kalkmış, bazı eserler tümüyle yenilenmiş (Res.1), birkaç eserden geriye ise izler veya kitâbeler kalmıştır. Bu eserler, başta Hüdâvendigâr Camii olmak üzere aşağıda ele

¹⁰ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.5, Haz.: Y.Dağlı – S.A. Kahraman – İ. Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2001, s.155.

¹¹ Bkz.; Z. Günel Öden, "Lapseki İskan Yerleri ve İdarî Teşkilâtı Hakkında Bazı Notlar", *Lapseki Sempozyumu* (23-24 Haziran 2007, Lapseki), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını, Çanakkale.2007, s.200.

¹² Mehmet Ziya, "Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Kıyıları", *Yeni Mecmua*, Çanakkale Özel Sayısı (18 Mart 1918), haz.: M. Albayrak- A. Özyurt, İstanbul.2006, s.216.

¹³ Bkz.; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C.II, ikinci baskı, İstanbul.1989, s.337-340.

¹⁴ Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizanslılar ve Haçlılar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu* (18-20 Ekim 2004, Balıkesir Üniversitesi), Bildiriler, Balıkesir.2005, s.27-29.

alınmışlardır. Buna karşılık Şahinler Sokağı'nda yer alan sekizgen prizma gövdeli, kubbeye örtülü Hüseyin Dede Türbesi; son yıllarda inşa edilmiş olup, mimarî bakımdan bir değer taşımadığı için inceleme kapsamı dışında tutulmuştur. (Res.2) Kasabada bugüne ulaşabilmiş birkaç geleneksel ev bulunmaktadır. Ayrı bir inceleme konusu teşkil ettikleri için söz konusu evler de kapsam dışında tutulmuşlardır.

Res.1- Umurbey genel görünüş ve yenilenen câmi

1) Hüdâvendigâr Camii:

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki vakıf kayıtlarında Çatal Bergos (Umurbey) kasabasında Gâzi Hüdâvendigâr Câmii 'nin adı geçmektedir. Bu yapı, kasabanın merkezinde yer alan Ulu Câmii'dir. (Bkz.;Res.1) Yakın zamanlarda tümüyle yıktırılarak yerine merkezi kubbeli yeni bir cami inşa ettirilmiştir.

Bu sürece ilişkin olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde muhtelif raporlar ve bölge kurulu kararları tespit edilmiştir. Bunlardan, Umurbey belediye başkanlığının mevcut yapıyı yıktırarak yerine yeni bir cami yaptırma talebi nedeniyle Çanakkale ve Truva müze asistanları tarafından hazırlandığı anlaşılan 04.08.1977 tarihli raporda; câminin 1917, 1920 ve 1960 yıllarında geçirmiş olduğu tamiratlarla tarihî yapı niteliğini kaybettiği, iç duvarlarının 2,00 m yüksekliğe kadar yeni fayanslarla kaplandığı, minarenin hemen hemen temelden itibaren yenilendiği; içerde dört adet antik sütun, bir adet Bizans sütun başlığı, üç adet Osmanlı sütun başlığı ve bir adet korint sütun kaidesi

Res.2- Hüseyin Dede Türbesi

bulunduğu anlatıldıktan sonra binanın tarihî niteliğini kaybettiği tekrar vurgulanarak Kültür Bakanlığı tarafından onarılmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir.¹⁵ Buna karşılık Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanları, yapının tarihî nitelikler taşıması nedeniyle, yıktırılarak yerine yeni bir câmi yaptırılmasının uygun bulunmadığı yolunda bir rapor hazırlamışlardır.¹⁶ Bir ara Çanakkale yöresine de bakan Edirne Kültür ve

Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ise; muhtemelen belediyenin talebini

değerlendirerek 01.07.1988 tarih ve 53 no.lu kararıyla eserin tesciline ve rölöve-restorasyon projelerinin hazırlanarak kurula iletilmesine karar vermiştir. Fakat, yapının yıkılmasına ilişkin taleplerin devam etmesi üzerine 30.06.1989 tarihli toplantıda yapıyı yerinde incelemeyi kararlaştıran Edirne Kurulu; 30.09.1989 tarihli toplantısında ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün başvurusu hâlinde konunun tekrar görüşülebileceğine karar vermiştir.¹⁷ Caminin yıkımına ilişkin kurul onayının alınıp alınmadığı belli değil. Buna karşılık yapının bu sıralarda yıkılarak yerine yeni caminin yaptırılmaya başlandığı tahmin edilebilir. Çünkü VGM'deki 1992 yılına ait bir raporda, bu defa yeni caminin kubbelerinin kurşun kaplamalarının kurum tarafından sağlanması konusundan söz edilmektedir. Yeni caminin cephesine konulmuş bir levha ise inşa sürecinin 1990-1996 yılları arasında tamamlandığını ortaya koyuyor.

Eski yapıyla ilgili bilgilerimiz E.H. Ayverdi'nin tespitlerine ve arşiv fotoğraflarına dayanmaktadır. Bu verilere göre; bir kilise kalıntısından yararlanılarak inşa edilen Hüdâvendigâr Câmiî, enine dikdörtgen planlı ve ahşap tavan üzerine çatılı bir yapı idi. Câminin, tıpkı Lapseki Süleyman Paşa Câmiî gibi 19. yüzyılda tamir edilmiş olması muhtemeldir. Son hâlini görme fırsatı bulan Ayverdi'ye göre; câmi, 12,35m. genişlik ve 11,40m. derinliğinde, üzeri çatılı olup, önünde Bizans işi bir revak bulunuyordu. 1950'li yıllarda binayı genişletme ihtiyacı doğunca bu revak da harime dahil edilmişti. Duvarları 80 cm kalınlığında idi.¹⁸ Bu hâliyle enine dikdörtgen düzende, iki sıra ahşap direklerle üç sahna ayrılmış, ahşap tavan üzerine kırma çatıyla kaplı bir biçim sergileyen yapının kible duvarının batı cepheye yakın kısmında tek şerefeli,

¹⁵ Umurbey Hüdâvendigâr Câmiî Dosyası, VGM Arşivi.

¹⁶ Umurbey Hüdâvendigâr Câmiî Dosyası, VGM Arşivi.

¹⁷ Umurbey Hüdâvendigâr Câmiî Dosyası, VGM Arşivi.

¹⁸ E.H. Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşesi: Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, C.I, 2. baskı, İstanbul.1989, s.359.

Res.3- Hüdâvendigâr Câmii, yıkılmadan önce.

Res.4- Hüdâvendigâr Câmii, yıkılmadan önce harim.

silindirik gövdeli minaresi yükseliyordu. (Res.3) Minarenin kaidesinde almaşık duvar tekniği uygulanmıştı. Bu bakımdan minare kaidesinin alt kısmının Hüdâvendigâr devrine ait olduğu söylenebilir. Cepheler, altta büyük yuvarlak kemer biçimli, üst tarafta ise dairesel küçük pencerelerle çözülmüştü. Yapının kuzey ve batı cephelerinde birer girişi bulunuyordu. Batı cepheden girildiğinde, Ayverdi'nin sonradan harime dahil edildiğini söylediği dört sütun üzerine beş yuvarlak kemerli Bizans destek sistemiyle karşılaşılıyordu. Bu kuruluş muhtemelen Bizans devri kilisesinin narteksi idi. Harimin geri kalan kısmı enine düzende iki ahşap direğe atılan kirişlerle üç sahna bölünmüştü. (Res.4) Harimin kuzey tarafında ahşaptan kadınlar mahfili yer alıyordu. Kible duvarının ortasındaki basit mihrap Geç Osmanlı devri veya 20.yy. başlarına verilebilecek boyalarla kaplanmıştı. Ahşap tavanın ortasında basit bir tavan göbeği görülebiliyordu. Söz konusu mimarî ve dekoratif özellikler, caminin geç dönemlerde geçirdiği onarımlardan başka yukarıdaki raporlarda belirtilen tarihlerde de onarıldığını doğrular niteliktedir.

Eski camideki sütun başlıkları, kaideler ve sütunlar, önce beldedeki benzin istasyonuna taşınmış; sonra oradan alınarak Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne getirilmişlerdir.¹⁹ Bunlardan kesik piramit biçimli sütun başlıkları üslûp özellikleriyle Orta Bizans devrine verilmektedirler.²⁰ Bu tipte sütun başlığına Çanakkale merkeze

¹⁹ N. Arslan, a.g.m., s.335; Bu Bizans devri eserleri hakkında bkz.; A.Ç. Türker, a.g.m., s.554-576.

²⁰ A.Ç. Türker, a.g.m., s.555.

bağlı Sarıcaeli köyünde de rastlanmıştır.²¹ Aynı tipte beşinci bir başlığı Umurbey'deki hamamda tespit ettik. Söz konusu mermer başlığın içi Osmanlı devrinde oyularak hamam kurnasına dönüştürülmüştür.

Res.5- Kadı Mescidi'nin yerindeki ev ve Kadı Çeşmesi

Res.6- Kadı Mescidi haziresindeki şahide

2) Kadı Mescidi:

Kasaba merkezinin batı tarafında Kadı Mahallesi Şirin Sokak üzerinde yer alan mescitten geriye temel izleri ile doğu kenarındaki hazire kalmıştır. Mescidin temellerinin üzerine sonradan ev inşa edilmiştir. (Res.5) Bugün için sadece kuzeybatı köşede yer aldığı anlaşılan minare kaidesinin temeli görülebilmektedir. Yapıyı tarihlendirebileceğimiz herhangi bir belgeye rastlanamamıştır. Buna mukâbil hazirede göze çarpan sütun biçimli şahidenin üzerindeki Osmanlı Türkçesi metin okunabilir durumdadır. Şahide üzerindeki sülüs hatlı dört satırlık kitâbede: “*Kabrimi pür nûr kıl fâtiḥâ / Eşmel el-merhûm el-mağfûr leh / Îlâ dârü'l-bekâ Mehmed Efendi / İbn Fethu'llah fî 9 zi'l-hicce sene 1027*” yazılıdır. (Res.6) Buna göre Mehmed Efendi bin Fethu'llah H. 9 Zi'l-hicce 1027 / M.28 Kasım 1618 tarihinde vefat etmiş ve mescidin haziresine defnedilmiştir. Mezar taşının tarihine dayanılarak söz konusu mescidin bu yıllarda

²¹ A.Ç. Türker, a.g.m., s.555.

mevcut olduğu söylenebilir ve en azından mezar taşının tarihi, mescidin inşası için kabul edilebilecek “en geç tarih” olarak dikkate alınabilir.

3) Hamamlar:

Günümüzde Umurbey'in içinde üç hamam yapısı göze çarpar. Bunlardan birisi yeni yapılmış olup üzerinde durmayı gerektirecek bir niteliğe sahip değildir. Diğer iki hamamdan birisi harap ve metrüktür. Üçüncüsünün ise sadece küçük bir kalıntısı mevcuttur.

Res.7- Metruk hamamın soyunmalık cephesi

3.1) Metrûk Hamam:

Bu yapı, kasaba merkezinin batı tarafındaki Saygı Sokak üzerinde, modern hamamın karşısındaki köşe başında yer almaktadır. İki taraftan evlere bitişik durumdadır. (Res.7) Yapının külhan bölümü evlerin arkasındaki bahçe kısımlarının arasına sıkışıp kalmıştır. Hamamın soyunmalık bölümü birçok defa onarılmış görünmektedir. Buna paralel olarak

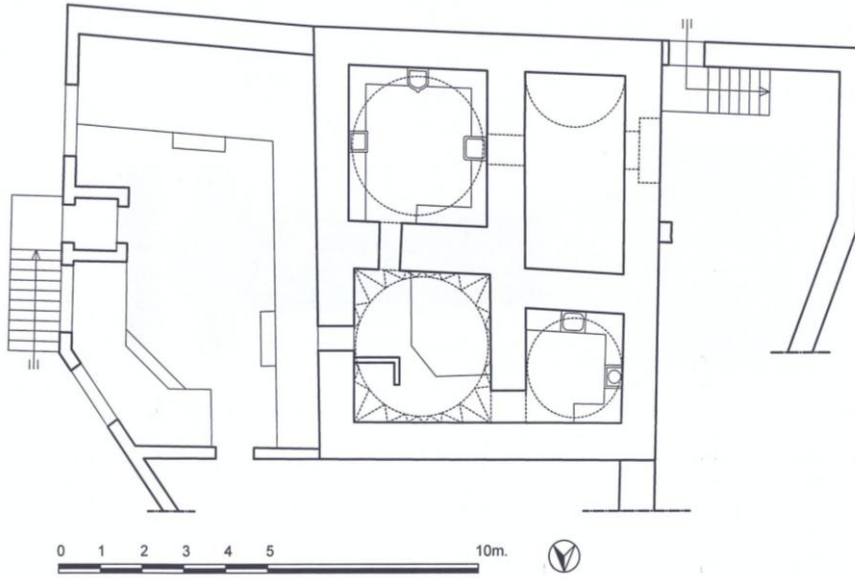
soyunmalık tarafındaki sokak dokusunun da zamanla değişime

uğradığı ve sokak seviyesi alçaltıldığı için hamamın alışılmışın dışında yüksekte kaldığı tespit edilmektedir. Sahipsiz durumda kaderine terk edilmiş yapı, tipolojik bakımdan Semavi Eyice'nin F grubu içinde verdiği; ılıkılık, sıcaklık ve halvet mekanlarının birbirine yakın boyutlarda düzenlendiği gruba uygun düşer.²² (Şek.2)

Hamamın doğu kanadını kaplayan soyunmalık mekânının kuzeydoğu köşesi pahlıdır. Bitişğinde iki katlı bir ev yükselmektedir. Birçok kez onarıldığı için özgün niteliğini kaybetmiş durumdaki soyunmalığın çatısı çökmüştür. İçinde kenarlar boyunca bir seki uzanır. (Res.8) Bu sekinin üzerine yerleştirilen soyunma kabinleri ortadan kalkmıştır. Soyunmalığın kuzey tarafındaki koridora geçit veren kapıdan girildiğinde, hamam hizmetleri için düzenlenmiş iki odaya ulaşılır. Bunların soyunmalığın en son onarımı sırasında düzenlendiklerini sanıyoruz. Soyunmalık mekânı doğu ve kuzeydoğu cephelerdeki geniş pencerelerden ışık almaktadır.

Soyunmalığın batı kenarındaki yuvarlak kemer biçimli küçük kapıdan ılıkılık mekanına geçilir. Kareye yakın plandaki ılıkılık mekanında kenarların uzunlukları 3,26x3,48x 3,22x3,35 m olup, aralarında on santimetreyi aşan farklılıklar bulunmaktadır. Mekanın güneybatı köşesini bir seki kaplar. Kuzeydoğu köşedeki

²² Bkz.; S. Eyice, “İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, C.XI, Sayı: 15, İstanbul.1960, s.114.

Şek.2- Metrûk hamamın planı

Res.8- Soyunmalık, iç görünüş

temizlik kabini muhdestir. Duvarlar ve kabin duvarları yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar modern fayanslarla kaplıdır. Türk üçgenleriyle geçilen kubbeye örtülü ılıklik mekanı (Res.9) birer sivri kemer biçimli kapı ile sıcaklık ve halvet mekanlarına bağlanır. (Res.10)

Res.9- Iılıklik mekanında geçiş ve örtü sistemi

Res.10- Iılıklik mekanı, sağda sıcaklık kapısı

Ilıklığın güneyine bitişik sıcaklık mekanı 3,49x3,30x3,54x3,30 m. boyutlarıyla kareye yakın dikdörtgen plan ortaya koyar. Ortasında yer alması gereken göbek taşı yok olmuştur. Doğu, batı ve güney kenarlarında birer mermer kurna yer alır. Bunlardan doğu taraftaki, kesik piramit biçimli bir Bizans sütun başlığının oyulmasıyla elde edilmiştir. Bu devşirme başlığın köşelerinde akantus yaprağı kabartmaları, aralarında ise haç motifi kabartması göze çarpar. (Res.11) Benzerlerine Hüdâvendigâr Câmii'ndeki devşirme malzeme arasında rastlanılan bu başlık da diğerleri gibi Orta Bizans devrinden olmalıdır. Pandantiflerle geçilen sıcaklık kubbesi üzerinde onüç adet tepe penceresi sayılmıştır.

Res.11- Sıcaklıkta devşirme başlıktan kurna

Res.12- Halvet mekanı

Res.13- Halvette kubbeye geçiş elemanı

Ilıklığın batısında kalan ve halvet mekanı işlevi görmesi gereken mekan, diğerlerinden biraz küçük olup; yine birbirini tutmayan kenar uzunluklarıyla 2,56x2,34x2,46x2,23 m boyutlarındadır. Üç kenarında alçak seki uzanır. Batı ve güney kenarda birer basitçe şekillendirilmiş mermer kurna bulunmaktadır. (Res.12) Halvetin kubbesine mukarnaslı pandantiflerle geçilir. (Res.13) Kubbede altı adet tepe penceresi

içeriye ışık sağlar. Halvet ve sıcaklık mekanlarının duvarları da ılıklik mekanındaki gibi beli bir seviyeye kadar fayanslarla kaplanmışlardır.

Sıcaklığın batı kenarına bitişik olan sıcak su deposu beşik tonozla örtülüdür. Su deposu sivri kemer biçimli bir pencere ile sıcaklığa bağlanır. Su deposunun gerisindeki külhan, çevredeki ev bahçelerinin arasında çukurda kalmıştır. (Res.14) Güney duvarındaki bir kapının gerisinde uzanan merdivenle külhana inilir. Mekanın kuzeybatı kenarı çapraz bir duvarla bitişikteki evden ayrılır. Aslında külhanın batı duvarı ocağın hemen yanından dik biçimde uzanıyor olmalıdır. Fakat bu duvar sonradan yıkılmıştır.

Res.14- Külhandan görünüş

Hamamın soyunmalık kısmının yüksek subasman seviyesi taşandır. Bunun üzerine yükselen muhdes duvarlardan güneydekinde moloz taş, doğu ve kuzey duvarlarında ise tuğla kullanılmıştır. Hamamın diğer kısımlarında duvarların moloz taş kullanılarak yığma duvar tekniğinde inşa olunduklarını tahmin ediyoruz. Dıştan ve içten sıvalı durumdaki örtü sisteminde tuğla kullanılmış olmalıdır. Külhanın onarım görmüş duvarlarında moloz taş ve kapı kenarında tuğlaya yer verilmiştir. Külhanın ocak kemerinde malzeme tuğladır. Burada 25x12,5x4,5cm boyutlarında tuğlalar kullanıldığı tespit edilmiştir.

Metruk hamamın inşa tarihine veya hangi vakfın akarı olarak yapıldığına dair bir bilgiye henüz ulaşamadık. Yapının tipolojik özelliği tarihlendirmeye yardımcı olmaktan uzak görünmektedir. Çünkü bu tip hamamların kronolojisi etraflıca tartışılmamıştır. Buna karşılık ölçüm yapabildiğimiz ocak kemeri tuğlalarının boyutları Çanakkale bölgesinde 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen veya onarım gören

Kumkale, Değirmenburnu, Ertuğrul ve Anadolu Hamidiye tabyalarında kullanılan tuğlalara çok benzemektedir.²³ Öte yandan ılıklik mekanında kubbeye geçişte kullanılan düz yüzeyli Türk üçgenleri ile halvetin geçiş sistemindeki mukarnaslı pendentif elemanı ise Beylikler ve Erken Osmanlı uygulamalarını çağrıştırmaktadır. Meselâ Kütahya'daki Küçük Hamam'ın (14.yy. sonu- 15. yy. ilk çeyreği) erkekler kısmı halvetlerinde kubbeye mukarnaslı pendentiflerle geçilmektedir.²⁴ Bu yüzden –yeni verilerle karşılaşınca- kadar- tarih konusunda görüş bildirmeden, Umurbey'deki metrük hamamın sadece Osmanlı devrinden kaldığını belirtmekle yetinmek mantıklı olacaktır.

3.2) Hamam Kalıntısı:

Ulu Câmi'nin güneyinde Dernek Sokağı'nda, üçlü kitâbe taşıyan çeşmenin karşısında bulunmaktadır. Bitişindeki evlerin arasındaki kalıntının bir hamam yapısına ait olduğu, mevcut duvar parçası üzerindeki tüteklik künkünden anlaşılmaktadır. Kalıntının yayıldığı alanda mermerden devşirme sütun parçası da göze çarpar. Adı ve dönemi hakkında henüz bili edinemediğimiz kalıntının durumuna bakarak, bir halk hamamı mı, yoksa bir konak hamamı mı olduğunu kestirmek güçtür. (Res.15)

Res.15- Hamam kalıntısı

²³ Bu yapıların tarihleri için bkz.; Y. Acioğlu, “Çanakkale Boğazındaki Osmanlı Dönemine Ait Kale ve Tabyalar”, *Çanakkale Turizm Zirvesi* (27 Ocak 2012), Çanakkale.2012, s.213-224.

²⁴ A.O.Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimarî Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi yayını, Ankara.2006, s.272.

4) Çeşmeler:

Umurbey'de altı adet tarihî çeşme tespit edilmiştir. Bunlardan üçünün sadece kitâbesi mevcuttur. Bu kitâbeler, Dernek Sokağı'nda harap bir çeşmenin üzerine yan yana dizilmişlerdir. (Res.16) Bu çeşmenin mermer ayna taşı üzerinde natüralist tarzda çiçek motifleri yer alır. (Res.17) Daha ziyade 17. yüzyıl veya Lâle devrine uygun düşen bu ayna taşının özgün yerinde mi durduğu, yoksa kitâbeler gibi başka bir yapıdan mı alınıp buraya konduğu anlaşılamamıştır. Fakat aşağıda tanımlanan Mehmed bin Hacı İbrahim Çeşmesi kitâbesinin tarih itibariyle bu taşın üslûbuyla örtüştüğü dikkati çekiyor. Kasabadaki diğer üç çeşmeden birisi kitâbeli, diğerleri kitâbesizdir.

Res.16- Üç kitâbeli çeşme

Res.17- Üç kitâbeli çeşmede ayna taşı

4.1) Hızır Reis Çeşmesi:

Bugün mevcut olmayan çeşmenin sadece kitâbesi günümüze ulaşabilmiştir. Yukarıda belirtilen Dernek Sokağı'ndaki yeni çeşmenin üzerindeki kitâbelerden birisi bu yapıya aittir. (Res.18) Kitâbe 58,5x64,5 cm boyutlarında mermer üzerine kabartılmıştır. Alt alta sıralanan kartuşlar içine sülüs hatla yazılmış Arapça kitâbe üç satırdan oluşmaktadır:

-İcray-i heze'l-ayn ve mâ-hâ güzîn fi eyyâm-ı

-Devletehu Es-Sultân Mehmed bin Murâd Hân halledallahü mülkehu

-Bâlî el-Hac Hızır müriüvveti'l-re'is târih seb'a ve hamsin ve semâne-mie.

Kitâbeye göre bu çeşme Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarında reislerin iyisi/yiğidi el-Hac Bâlî Hızır tarafından H.857 /M.1453 yılında yaptırılmıştır. Reis ünvanına bakılırsa bir denizci olması gereken Bâlî Hızır'ın tarihî kimliğine dair henüz bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat Bâlî (Koca) sıfatı, kendisinin bu yıllarda hem ileri yaşlarda olduğuna, hem de saygı duyulan bir reis olduğuna işaret etmektedir.

Res.18- Hızır Reis Çeşmesi kitâbesi

4.2) Mehmed bin Hacı İbrahim Çeşmesi:

Günümüze ulaşamayan bu çeşmenin kitâbesi de Dernek Sokağı'ndaki yeni çeşme yapısı üzerinde durmaktadır. (Res.19) Kitâbe 22x29 cm boyutlarında mermer üzerine yazılmıştır. Yatay kartuşlar içine kabartılmış üç satırlık kitâbe basit bir yazı üslûbu göstermektedir:

-Lâ ilâhe illallah Muhammedü'n- Resûlullah

-Sâhibü'l-mâlik Mehmed bin Hacı İbrâhim

-Târih li senet-i tis'a ve sittin ve elf

İlk satırında kelime-i tevhîd yer alan kitâbeye göre, söz konusu çeşme H.1069 /M.1658-1659 tarihinde Mehmed bin Hacı İbrahim tarafından yaptırılmıştı.

Res.19- Mehmed bin Hacı İbrahim Çeşmesi, kitâbe

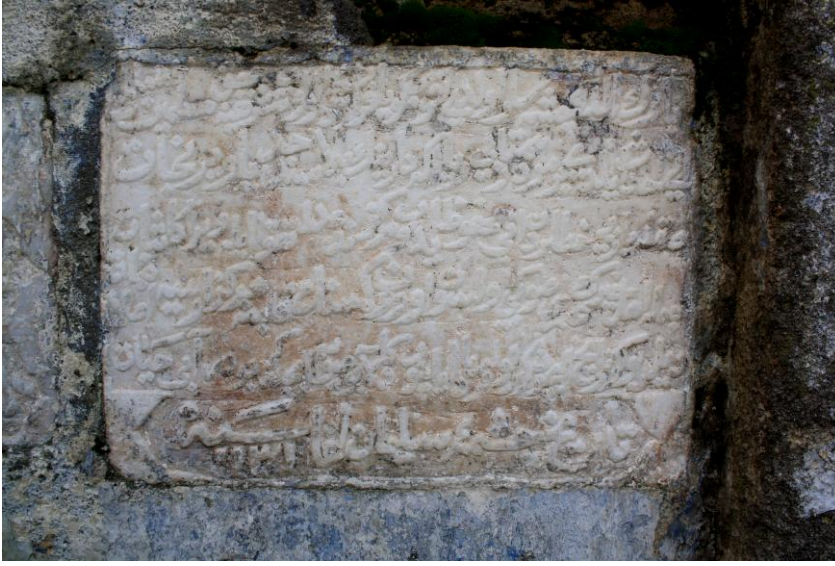
4.3) Hacı Süleyman Çeşmesi:

Bu çeşme de yok olmuştur. Dernek Sokağı'ndaki yeni çeşme üzerinde korunan üçüncü kitâbe bu çeşmeden kalmıştır. (Res.20) Kitâbe 25,5x35 cm boyutlarında beyaz mermer üzerine küçük ve sıkışık harflerle altı satır olarak kabartılmıştır. Nesih hat ile işlenmiş olan Türkçe kitâbenin metni şöyledir :

-Bârek Allah çeşme-sâr oldu akub güyâ ferâsetli olub teşrîfine çok Müslimân eli

- Ânı ihdâs eyledi bir merd-i mümtâz bî-riyâ ile, dâreynin bâlâsında yâ Hüd (â)
vir necât
- Ve kıl yâ Rabbî hatalardan ânı mahfûz, idüb her gezinde adl-i takvâ ile vir
âna sebât
- Cümle ehl-i hayrın ömrü su gibi olsun uzun, kimsenin kalbine ber-güzârise
aslâ nihân
- Dil döker târih içün gör böyle feryâd eyleyüb, dinle bu sözüm iç de ki “budur
âb-ı hayât”
- Târih-i Çeşme-i Süleyman Ağa sene 1131

Yer yer imlâ hataları içeren kitâbede; çeşmeye yaptıran hayır sahibi için dua ve niyaz ibarelerinden sonra ebced satırı ve en sonda tarih ve çeşmenin adı verilmektedir. Buna göre çeşme Süleyman Ağa isimli bir kişi tarafından H.1131 /M.1718-1719 tarihinde inşa ettirilmiştir.

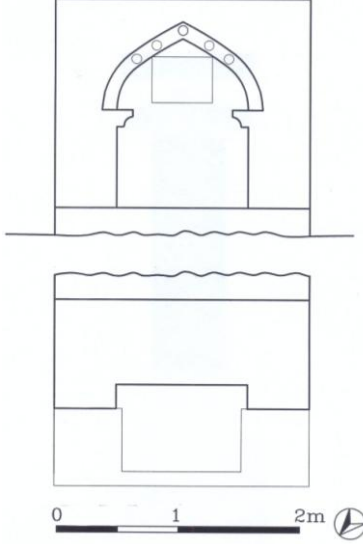

Res.20- Hacı Süleyman Çeşmesi, kitâbe

4.4) Rukiye Hatun Çeşmesi:

Çeşme, 19 Mayıs Caddesi üzerinde Sabri İlhan'ın evinin bahçesinde yer alır. Kullanılmamaktadır. Tek cepheli yapı 2,10m genişlik ve 1,97,5 m yüksekliğindedir. (Res.21; Şek.3) Cephesi kesme taştan yapılmıştır. Hafifçe kaş kemer kavsi gösteren sivri kemer, üzengi hattındaki konsollara binerek çeşme nişini kuşatmaktadır. Nişin

kavsara kısmına kitâbe yerleştirilmiştir. Kemer yüzeyine dört adet dairesel rozet kabartıldığı görülmektedir. Bunların dışında bezemeye sahip olmayan çeşmenin mermer kitâbesi 38,5x49,5cm boyutlarındadır. (Res.22)Sülüs hat ile yazılmış Türkçe kitâbe altı satırlıktır:

Şek.3- Rukiye Hatun Çeşmesi, plan ve cephe.

Res.21- Rukiye Hatun Çeşmesi

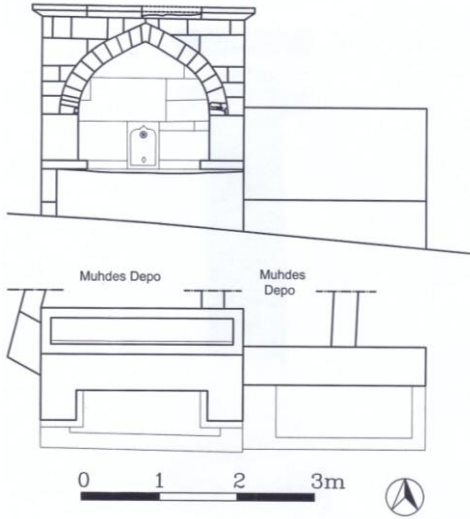
Res.22- Rukiye Hatun Çeşmesi, kitâbe

- Sirem mütesellimi Halil Ağa eyledi arz-ı nüshâ
- Zevcesi Rukiye Hâtun ruhuna kıldı atâ'
- Nişansız eyleyüb bu çeşmeyi tahsîn-i dîn ider
- Nûş iden ihsân idüb ruhuna bir duâ
- Geldi iki def'a Kırklar yâr (e) didiler târihini
- Mâ içersen sahîhen âfiyet olsun sene 1181

Kitâbeye göre bu eser, Sirem mütesellimi Halil Ağa tarafından eşi Rukiye Hatun'un ruhuna hediye olmak üzere H.1181 /M.1767-1768 tarihinde yaptırılmıştır.

4.5) Kadı Çeşmesi :

Kadı mahallesinde Şirin sokağındadır. Kadı mescidinin hemen karşısında yer alır. (Res.23; Şek.4) Kitâbesi yoktur. Çeşme 2,60m genişlik ve 2,62m yüksekliğindedir. Tek cepheli çeşmenin arkasında özgün haznesine sonradan bitleştirilmiş iki su deposu daha bulunmaktadır. Özgün haznenin sivri beşik tonozla örtülmüş olmasına karşılık bu

Şek.4- Kadı Çeşmesi, plan ve cephe.

depoların üzeri havuz gibi açık bırakılmıştır. Güneye bakan cephede çeşme nişi, yüzeyden 4-5 cm kadar içerlek tutulmuş sivri kemer ile çerçevelenmiştir. Cephe eğik silmeden bir saçak korniş'i ile tamamlanır. Korniş, yapının dar ve sağır yan cephelerini de dolaşır. Nişin içinde mermerden ayna taşı bulunur. (Res.24) Düşey dikdörtgen düzendeki ayna taşının yüzeyine kaş kemer biçiminde bir kartuş yapılarak, kaş kemerin kavsara kısmına bir çark-ı felek motifi kabartılmıştır. Eser kesme taş kullanılarak yapılmıştır. Fakat arkadaki haznenin iç örgüsünde ve nişi kuşatan kemerin üzengi hattı hizasında yer yer tuğla malzemenin tercih edildiği

görülmektedir. Özgün haznenin tonozu da kesme taştandır. Kitâbesi bulunmayan yapı, sivri kemerli cephe düzeni ve ayna

taşı üzerindeki kartuş düzenlemesi ile Klâsik Osmanlı üslûbuna uygun özellikler sergilemektedir. Bu düzende çeşmeler 16-17 yüzyıllarda ve Lâle devrinde Osmanlı

ülkesinin hem Anadolu merkezlerinde hem de diğer bölgelerinde görülebilmektedir.²⁵ Çeşmenin karşısındaki Kadı Mescidi –yukarıda izah edildiği gibi- 17. yüzyıl başlarından kalmış görünmektedir. Mescidin, hemen karşısındaki bu çeşmeyle bir ilgisi olabilir. Hem bu muhtemel ilişki, hem de üslup özellikleriyle çeşmenin 17.yüzyıl ya da en geç Lâle devrinden kalmış olabileceği ileri sürülebilir.

Res.23- Kadı Çeşmesi

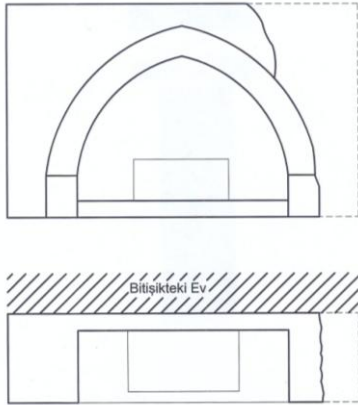

Res.24- Kadı Çeşmesi ayna taşı

²⁵ Meselâ bkz.; H. Uçar, *Sipil'den Manisa'ya âb-ı hayat: Manisa çeşmeleri*, Manisa Belediyesi Kültür Yayını, Manisa.2012, s. 88,100,104-15

4.6) Kavga Çeşmesi:

Hüdâvendigâr Câmii'nin kuzeydoğusundaki Bahçeler Sokak ile Arzu ve Kamber Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alır. (Res.25) Kitâbesizdir. Bir evin duvarına bitişik konumdaki çeşme tek cephelidir. (Şek.5) Cephesi derin bir sivri kemerle şekillendirilmiştir. Kaba yonu ve devşirme taşlarla inşa edilen çeşmenin nişi içinde ayna taşı yerine mermerden Bizans işi devşirme levha kullanılmıştır. Söz konusu levha üslûp özellikleriyle 11-12. yüzyıllara verilmektedir.²⁶ Levhanın dışında kalan niş yüzeyi sıvanıp beyaza boyanmıştır. Sıvanın döküldüğü kısımlardan levhanın sol tarafında; büyük altıgen ve küçük üçgen taşlardan oluşan mozayik işçiliğiyle geometrik kompozisyon oluşturulduğu görülmektedir. Hâlen çalışır durumdaki çeşmenin kuzey kenarı harapdır. Eserin dönemi konusunda fikir yürütmeye yarayacak yeterli veri olmamakla birlikte; niş içindeki taş mozayik kompozisyonun çinili örneklerine Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemlerinde; taş ve tuğladan oluşan uygulamalarına ise Batı Anadolu beylikleri ve Erken Osmanlı sahalarında rastlandığını biliyoruz. Örneğin

Şek.5- Kavga Çeşmesi, plan ve cephe.

Edirne Yıldırım İmareti'nin pencere alınlıklarında, Kütahya-Afyon yolundaki Çakırsazı Hanı'nın (14.yy.ikinci yarısı) taçkapı kavsarasında²⁷ ve Bergama Parmaklı Mescit'in doğu cephesinde (15.yy. ortaları)²⁸ böyle kompozisyon yer almaktadır. Öte yandan sivri kemerli çeşme nişiyle 14. yüzyıldan 18. yüzyıl ortalarına, hattâ bazı yörelerde 19. yüzyıla kadar uzanan geniş bir zaman diliminde karşılaşılabilmektedir.²⁹ Bu bakımdan yapının Erken Osmanlı devrinde yapıp sonradan birçok kez onarılmış olabileceği ileri sürülebilir. Yahut Çanakkale yöresinde -az sayıdaki tarihî bina hariç olmak üzere- birçok anıtın geç dönemde onarım gördüğü veya yenilendiği gerçeği dikkate alınarak kavga Çeşmesi'nin mevcut mimarisinin tarihi için 18. yüzyıl önerilebilir.

Umurbey'de tespit edilen eserler, bu küçük yerleşimin I. Murad devrinden itibaren ihtiyaçlar ölçeğinde şenlendirilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Bu yapılardan Hüdâvendigâr Câmii bir kilise kalıntısından yararlanılarak ahşap destek ve tavanıyla Kûfe planlı olarak şekillendirilmiş görünmektedir. Kadı Mescidi'nden geriye

²⁶ A.Ç. Türker, a.g.m., s. 558, 563-564.

²⁷ A.O. Uysal, a.g.e., s.275.

²⁸ B. Ersoy, *Bergama Camii ve Mescitleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.1989, s.27.

²⁹ Karaman'da sivri kemerli nişe sahip 19. yüzyıl örnekleri tespit edilmiştir. Bkz.; M. Denктаş, *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri.2000, s.112,130-133.

sadece temeller kaldığı için planı konusunda bir şey söyleyemiyoruz. Buna karşılık kasabanın iki hamamından ayakta kalabilmiş durumdaki metrûk hamamın inşa tarihi tartışmaya açıktır. Aynı sorun Kadı Çeşmesi ve Kavga Çeşmesi için de geçerlidir. Diğer çeşmelerden üçünün sadece kitabeleri mevcuttur. Mimarileri konusunda bilgi sahibi olamadığımız bu eserler Fatih devri, Geç Klâsik dönem ve Lâle devrine aittirler. Rukiye Hatun Çeşmesi (M.1768-69) ise 18. yüzyılın ikinci yarısında henüz Klâsik Osmanlı çeşme cephesini yansıtıyor olması bakımından ilgi çekmektedir. Son olarak kaydedilmesi gereken bir husus da tarihî anıtların sahihsizliğidir. Başta Hüdâvendigâr Câmii olmak üzere Umurbey'deki diğer eserlerin yukarıda tanımlanan durumları, tarihe karşı sorumsuzluğumuzun ve bilinçsizliğimizin çok sık karşılaştığımız ibret örnekleri olarak yüzümüze çarpmaktadırlar.

Res.25- Kavga Çeşmesi

KAYNAKÇA

- ACIOĞLU, Y., “Çanakkale Boğazındaki Osmanlı Dönemine Ait Kale ve Tabyalar”, *Çanakkale Turizm Zirvesi (27 Ocak 2012)*, Çanakkale.2012, s.213-224.
- ARSLAN, N., “2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması”, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı (26-30 Mayıs 2008, Ankara)*, C.1, Ankara.2009, s.333-344.

- Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz.: Çiftçioğlu Nihal Atsız, İstanbul.1947.
- AYVERDİ, E.H., *İstanbul Mimari Çağının Menşe'i: Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, C.I, 2. baskı, İstanbul.1989.
- AYVERDİ, E.H., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C.II, ikinci baskı, İstanbul.1989.
- DENKTAŞ, M., *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri.2000.
- Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, C.5, Haz.: Y.Dağlı – S.A. Kahraman – İ. Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.2001.
- ERSOY, B., *Bergama Camii ve Mescitleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.1989.
- EYİCE, S., “İznik’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, C.XI, Sayı: 15, İstanbul.1960, s.99-120.
- GÜNAL ÖDEN, Z., “Karasioğulları Beyliği”, *Türkler*, C.6, Ed.: H.C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002, s.781-786.
- GÜNAL ÖDEN, Z., “Lapseki İskan Yerleri ve İdarî Teşkilâtı Hakkında Bazı Notlar”, *Lapseki Sempozyumu* (23-24 Haziran 2007, Lapseki), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını, Çanakkale.2007 ,s.198-203.
- İNALCIK, H., “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizanslılar ve Haçlılar”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu* (18-20 Ekim 2004, Balıkesir Üniversitesi), Bildiriler, Balıkesir.2005, s.20-41.
- KÖRPE, R., “Troas Bölgesi’nin Eski Çağ Tarihi”, *Çanakkale Tarihi*, C.I, Ed.: M. Demir, Değişim Yayınları, İstanbul.2008, s.337-348.
- Mehmet Ziya, “Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Kıyıları”, *Yeni Mecmua*, Çanakkale Özel Sayısı (18 Mart 1918), Haz.: M. Albayrak- A. Özyurt, İstanbul.2006, s.204-217.
- TEXIER, Ch., *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C.I, Çev.: Ali Suat, Haz.: K.Y. Koprman – M. Yıldız, Ankara.2002.
- TUNA, C., *Lapseki (Lampsakos, Pityussa)*, tarihsiz.
- TÜRKER, A.Ç., “Bizans Döneminde Orta Boğaz Bölgesi ve Madytos”, *Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi*, Ed.: İ.G. Yumuşak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul.2006, s.613-625.
- TÜRKER, A.Ç., “Hellespontus’taki Praktius-Bergaz Vadisinden Bizans Taş Eserleri”, *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim (Dr. Mine Kadiroğlu’na Armağan)*, Ankara.2011, s.553-576.

UÇAR, H., *Sipil'den Manisa'ya âb-ı hayat: Manisa Çeşmeleri*, Manisa Belediyesi Kültür Yayını, Manisa.2012.

Umurbey Hüdâvendigâr Câmii Dosyası, VGM Arşivi.

UYSAL, A.O., *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi yayını, Ankara.2006.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, Ankara.1995.